

Modern rentmeesterschap vraagt om ‘creatief doorgeven’

Rentmeesterschap, een van de vier kernwaarden van het CDA, wordt nog steeds te veel geassocieerd met ‘behouden’. Maar rentmeesterschap is meer dan dat. Het gaat om een voortdurende gerichtheid op het kunnen blijven creëren, cultiveren en doorgeven van wat ‘van waarde’ is. In de huidige tijd vraagt dat veel creativiteit; bij modern rentmeesterschap ligt het accent dan ook op ‘creatief doorgeven’.

door *Hamilcar Knops & Paul Schenderling*

Knops is stafmedewerker van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en Schenderling is student macro-economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en was lid van de CDA-commissie *Nieuwe woorden, nieuwe beelden*.

EEN JOODSE RABBI ZEI EENS TEGEN ZIJN LEERLINGEN: ‘Stel, twee mannen zijn al hun hele leven sjouwer. De een draagt stenen. De ander draagt diamanten. Nu wordt aan elk van hen gevraagd om robijnen te vervoeren. Wie van hen zal begrijpen wat hem opgedragen wordt?’ De leerlingen wisten het direct: de man die gewend is diamanten te dragen. ‘Juist’, zei de rabbi, ‘zo is het ook met ons geloof. Als we ons geloof koesteren als een schat, dan zullen we ook de waarde van andere levensbeschouwingen inzien. Maar als we ons geloof alleen maar beschouwen als een last, dan zullen we eindigen als cynische mensen die nergens meer de waarde van inzien.’

Behalve met geloof kent het verhaaltje van de rabbi ook een verrassende analogie met rentmeesterschap, het onderwerp van dit artikel. In de sjouwers nemen we de mensen waar die druk zijn met het dragen van allerlei verantwoordelijkheden, in het gezin, in een bedrijf, in een kerk, in een politieke partij. De joodse rabbi confronteert ons met een wezenlijke, maar vaak vergeten vraag: begrijpen wij *waarom* wij doen wat we doen?

Waarom houden wij in ons dagelijks leven eigenlijk rekening met zaken die ons directe belang ver overstijgen? Hoe kan het dat wij zo onvermoeibaar doorgaan met het dragen van bepaalde verantwoordelijkheden, ook al lijkt soms alles tegen te zitten? Het antwoord luidt: omdat wij de dieper liggende waarde van iets inzien. Dat geldt ook voor rentmeesterschap.

Om met nog een andere analogie te spreken, de bekende Bijbelse gelijkenis van de talenten: als wij echt willen begrijpen wat rentmeesterschap is, dan zullen we ons niet blind moeten staren op de knechten die de talenten ontvangen, maar juist moeten kijken naar de mysterieuze heer des huizes. Hij immers geeft de knechten de motivatie om iets te doen met hun talenten en hij rekent hen uiteindelijk ook af op hun inzet. We kunnen nu meteen een ander misverstand uit de wereld helpen. Veel mensen zien rentmeesterschap als beheren, op de winkel passen. Maar de heer geeft de knecht die alleen op de winkel gepast heeft en zijn talent onder de grond gestopt heeft, een stevige reprimande.¹ Rentmeesterschap gaat dus blijkbaar over het creëren, cultiveren en doorgeven van waarde en niet slechts over het beheren van waarde.

RENTMEESTERSCHAP DOOR DE EEUWEN HEEN

Het is moeilijk voor te stellen hoe de samenleving eruit zou zien als mensen niet de houding zouden hebben om waarde te creëren en door te geven. De manier waarop rentmeesterschap zijn motiverende rol in de samenleving vervult, kan verschillen per plaats en periode. Het concept heeft dan ook door de eeuwen heen verschillende stadia doorgemaakt en telkens nieuwe accenten gekregen.

Binnen het jodendom wordt rentmeesterschap vooral verbonden met het dubbele eigendomsbegrip. Dit houdt in dat God de uiteindelijke eigenaar is van de aarde en haar rijkdommen, en dat de mens daar als tijdelijk eigenaar gebruik van mag maken, mits hij de aarde in goede staat achterlaat.² Het bewerken en het bewaren, de economische en de ecologische component van rentmeesterschap, zijn dus vanaf het begin onlosmakelijk met elkaar verbonden geweest, iets wat vandaag de dag nogal eens vergeten wordt.³ Bovendien is het binnen het jodendom vanzelfsprekend om je aardse bezittingen te delen met anderen. God is immers de uiteindelijke eigenaar van alles en Hij wil niet dat een van Zijn schepselen gebrek lijdt. Zo krijgt rentmeesterschap dus een sociale component.

Binnen het christendom is rentmeesterschap verder ingekleurd met de eerder aangehaalde gelijkenis van de talenten. Het is belangrijk om hierbij op te merken dat het niet zomaar gaat om talenten in het algemeen ('iets waar je goed in bent'), maar de gaven die God ons toevertrouwt. Zoals het

talent van de liefde, dat volgens het christendom ieder mens heeft. De idee is dat als een persoon iets doorgeeft met een liefdevolle houding, hij ook in anderen een gevende houding losmaakt, zodat ook dezen door gaan geven. Deze positieve spiraal draagt eraan bij dat een samenleving op lange termijn kan voortbestaan. Dat is de culturele component van rentmeesterschap.

Het begrip 'rentmeesterschap' duikt in de zesde eeuw op in de regel van Benedictus, waar hij schrijft dat een abt altijd moet bedenken welke last hij op zich genomen heeft en aan wie hij rekenschap zal moeten geven van zijn rentmeesterschap.⁴ Later in de middeleeuwen brengt Thomas van Aquino de verschillende facetten van rentmeesterschap samen in de notie van het *bonum commune*: het harmonieus samenleven van mensen, dieren en planten. Dit ideaal trekt ons weg uit ons nauwe denkraam van onze eigen behoeftenbevrediging en engageert ons met de wereld om ons heen. Ook in onze tijd wordt vanuit de kerken blijvend aandacht gevraagd voor de rol van de mens als rentmeester, zoals in de encycliek *Centesimus Annus*, waarin paus Johannes Paulus II de consumptiemaatschappij bekritiseert: 'In plaats van zijn rol van medewerker van God in het scheppingswerk te vervullen, stelt de mens zich in Gods plaats en zo roept hij ten slotte de opstand van de natuur op, die door hem meer getiranniseerd wordt dan bestuurd.'⁵

Het ideaal van het *bonum commune* is in de huidige tijd op een nuttige manier geconcretiseerd door het generatiedenken, samengevat in het woord duurzaamheid: we hebben de wereld geërfd van onze (voor)ouders en te leen van onze (klein)kinderen.⁶ Dit inzicht maakt het mogelijk om globaal uit te rekenen hoe we de verschillende vormen van kapitaal – natuurlijk, economisch en cultureel kapitaal – optimaal kunnen gebruiken, rekening houdend met de mogelijkheden van toekomstige generaties⁷ en de grenzen van het systeem.⁸

RENTMEESTERSCHAP IN DE CHRISTENDEMOCRATIE

Het concept rentmeesterschap had dus al een hele ontwikkeling doorgemaakt, voordat het op een gegeven moment een politieke invulling kreeg binnen de christendemocratie als een van de kernbegrippen van het CDA. In het eerste Program van Uitgangspunten (uit 1980) staat: 'De wereld is door God geschapen; de mens is de beheerder, de rentmeester daarvan.'⁹ In latere jaren is de betekenis ervan steeds verder uitgediept.¹⁰ Het is nog steeds één van de vier kernbegrippen in het CDA-denken, zoals de CDA-commissie-Geel onlangs opnieuw bevestigde.¹¹

Traditioneel wordt binnen het CDA rentmeesterschap in ieder geval verbonden met de zorg voor het milieu, de houding ten opzichte van de

natuur en de schaarste van energie en grondstoffen.¹² Zulk rentmeesterschap wordt gekenmerkt door de opdracht om de aarde te bewerken en te bewaren. Daarbij moet het vruchtdragend vermogen van de aarde intact gelaten worden en, waar nodig, worden hersteld en, waar mogelijk, worden verbeterd.¹³

Toch heeft het concept rentmeesterschap een ruimer bereik dan alleen natuur en milieu, zoals we zojuist al zagen en zoals onlangs nog eens is onderstreept door Maxime Verhagen in zijn lezing voor het Christelijk-Sociaal Congres.¹⁴ Die ruimere betekenis was ook bedoeld toen ‘rentmeesterschap’ in 1980 als een van de kernbegrippen werd neergezet. In het toenmalige Program van Uitgangspunten komen in het hoofdstuk over rentmeesterschap naast natuur en milieu bijvoorbeeld de thema’s economische ontwikkeling, wetenschap en techniek, en ruimtelijke ordening aan de orde. Ook is het concept van rentmeesterschap gebruikt om te onderbouwen dat het CDA solide overheidsfinanciën nastreeft, zodat toekomstige generaties niet opgezadeld worden met schulden die vandaag worden opgebouwd.¹⁵

In de christendemocratische visie is rentmeesterschap een *waarde* die voortkomt uit het gehanteerde mensbeeld en daarmee stijgt het uit boven denken vanuit louter behoeften en belangen. De waarde rentmeesterschap geeft uitdrukking aan de overtuiging dat de wereld waarin mensen mogen leven, te danken is aan de Schepper en mede het resultaat is van de inspanningen van voorgaande generaties en dat deze wereld ook weer doorgegeven moet worden aan volgende generaties. Bovendien doet het een appel op ons om ons rekenschap te geven van de effecten van ons handelen op de wereld. Rentmeesterschap roept op om uit te gaan van het *draagvermogen* van een systeem; dat kan sociaal zijn, maar ook economisch of ecologisch.

Het appel tot rentmeesterschap normeert maatschappelijk handelen en daarmee ook de economie: mensen, organisaties en bedrijven moeten daar

Het appel tot rentmeesterschap normeert maatschappelijk handelen en daarmee ook de economie

ook op aangesproken (kunnen) worden. De samenleving heeft dus een eigenstandige verantwoordelijkheid. De overheid zal de voorwaarden moeten scheppen waaronder mensen zich als een goed rentmeester (kunnen) gedragen. Daarnaast kan optreden door de overheid

nodig zijn vanwege het ‘collectieve’ karakter van de problematiek, bijvoorbeeld om het milieu te beschermen tegen aantasting of roofbouw. In dit soort gevallen is de overheid vaak beter in staat tot effectieve actie.

NAAR EEN NIEUWE INVULLING VAN RENTMEESTERSCHAP

Op basis van het voorgaande laat de essentie van rentmeesterschap zich goed omschrijven met het beeld van een fruitteler. De fruitteler weegt constant verschillende doelen tegen elkaar af: hij wil een goed renderend bedrijf, zodat hij zijn gezin kan onderhouden, hij wil tevreden en blij personeel, en hij wil gezonde bomen en een schone leefomgeving, zodat zijn zoon hem later kan opvolgen. Het praktische beeld van de fruitteler kan vandaag de dag nog steeds mensen inspireren. Toch zijn er tegenwoordig ontwikkelingen die vragen om een nieuwe invulling van rentmeesterschap. We noemen de belangrijkste.

De eerste belangrijke omwenteling heeft plaatsgevonden in het denken over 'kapitaal'. Van oudsher was kapitaal iets statisch, zoals die boomgaard, die de fruitteler alleen maar hoeft te onderhouden om hem door te kunnen geven. Sinds de twintigste eeuw wordt kapitaal echter gekenmerkt door een versnellend proces van 'creatieve destructie': telkens worden er nieuwe producten, technologieën en organisatievormen verzonnen die oude producten, technologieën en organisatievormen vervangen.¹⁶ Ook is er sprake van globalisering, waardoor de internationale concurrentie steeds sterker wordt. Deze ontwikkelingen impliceren dat rentmeesterschap in onze tijd veel dynamischer moet worden geïnterpreteerd. We zullen moeten vernieuwen om te behouden.

Ten tweede zien we dat de snel veranderende en complexer wordende wereldorde ook de mensen en hun sociaal weefsel beïnvloedt. Dat biedt nieuwe kansen, maar brengt ook nieuwe risico's met zich mee. Een baan voor het leven lijkt iets van het verleden; mensen moeten zich blijven omscholen. Sommige mensen kunnen dat niet meer bijbenen. Sociale structuren veranderen ook onder invloed van de lokale en wereldwijde ontwikkelingen. Gemeenschappen moeten zich daaraan aanpassen. Daarom zou in ons begrip van rentmeesterschap een nieuw accent moeten komen op veerkracht en zou er aandacht moeten zijn voor die personen en gemeenschappen die minder makkelijk meekomen met alle ontwikkelingen. Economische systemen, culturen en gemeenschappen kunnen alleen gezond blijven op macroniveau als ze weerbaar worden gemaakt op microniveau, bijvoorbeeld door het oprichten van lokale coöperaties.

Een derde ontwikkeling is dat de wereld te maken zal krijgen met schaarste van grondstoffen, zowel van basisgrondstoffen als sommige zeldzame aardmetalen.¹⁷ Hoe zorgen we ervoor dat landen grondstoffen op een duurzame en bovenal *vreedzame* manier verdelen? Ook dat is rentmeesterschap. Want als we niet oppassen worden juist de landen met

zwakkere instituties de dupe van deze jacht op grondstoffen.¹⁸ Goed rentmeesterschap vraagt dus om meer dan nationale strategieën, namelijk internationale afspraken over een duurzame exploitatie van grondstoffen waar *alle* landen profijt van hebben.¹⁹

De geschetste ontwikkelingen vragen dus om nieuwe accenten bij de invulling van het begrip rentmeesterschap. Om terug te komen op het voorbeeld van onze fruitteler: rentmeesterschap betekent niet dat hij aan zijn zoon of dochter *hetzelfde* bedrijf doorgeeft als hij van zijn vader heeft gekregen, maar dat hij een levensvatbaar bedrijf doorgeeft, voortbouwend op het oorspronkelijke bedrijf. De hoogstambomen van weleer zijn waarschijnlijk vervangen door laagstambomen (wat ook weer prettiger werken is voor zijn personeel), een deel van de boomgaard wordt intussen misschien wel gebruikt voor recreatie, en mogelijk werkt de fruitteler nu ook mee aan natuur- en landschapsbehoud. Veranderingen die erop gericht zijn dat het bedrijf niet alleen aan zoon of dochter, maar straks ook nog aan de kleinzoon of -dochter overgedragen kan worden.

CONCLUSIE

Kortom, het begrip rentmeesterschap heeft zeker niet afgedaan, maar heeft wel herijking nodig. Te veel wordt het geassocieerd met ‘behouden’. Rentmeesterschap is méér dan dat. De moderne rentmeester is voortdu-

rend gericht op het kunnen blijven creëren, cultiveren en doorgeven van waarde. Zijn drijfveer ligt in de overtuiging dat wat hij doorgeeft van waarde is: bijvoorbeeld onze cultuur, een bedrijf, de natuur en haar biodiversiteit, of natuurlijke

Rentmeesterschap wordt te veel geassocieerd met ‘behouden’

hulpbronnen zoals water en gewassen. Deze zaken willen we *volwaardig doorgeven*. Dat is rentmeesterschap in essentie.

Zulk rentmeesterschap vraagt veel creativiteit en inspiratie. De invulling ervan begint dus van onderop, bij gemotiveerde mensen en gemeenschappen. Gezien alle huidige ontwikkelingen vraagt *modern* rentmeesterschap om vernieuwing en innovatie, in technieken, maar ook in instituties. Een vorm van ‘creatief doorgeven’ dus. En zulk volwaardig en creatief doorgeven betekent ten slotte eveneens dat we moed moeten tonen (ook de overheid) om verder te kijken dan het (nationale) eigenbelang en verder te kijken dan de korte termijn.

Moeilijk hoeft dat niet te zijn. Op allerlei terreinen houden mensen rekening met zaken die het directe eigenbelang overstijgen. Onvermoeibaar

sjouwen ze hun diamanten – omdat die voor hen van waarde zijn. Dit geldt ook voor rentmeesterschap, want wie wil er nou niet een vitale wereld aan zijn kinderen doorgeven? Vanuit die overtuiging wordt het sjouwen van de robijnen van rentmeesterschap een stuk minder zwaar.

Noten

- 1 Zie Matteüs 25:14-30.
- 2 J. Sacks, *The dignity of difference. How to avoid the clash of civilizations*. Londen: Continuum, 2002.
- 3 Zie Genesis 2:15: 'En de HERE God nam de mens en plaatste hem in de hof van Eden om die te bewerken en te bewaren' (NBG-vertaling 1951).
- 4 *Sint Benedictus' Regel voor monniken*, Latijn-Nederlands, vertaald en ingeleid door F. Vromen, OSB. Slangenburger: St. Willibrordusabdij, 1983, hoofdstuk 64.
- 5 Paus Johannes Paulus II, *Centesimus Annus*. Rome, 1991, paragraaf 37.
- 6 Zie bijvoorbeeld de definitie uit het Brundtland-rapport voor duurzame ontwikkeling: 'Development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs' (G. Brundtland, *Our common future. The World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press, 1987).
- 7 Zie bijvoorbeeld R. Perman, Y. Ma, J. McGilvray en M. Common, *Natural resource and environmental economics* (derde editie). Harlow: Pearson Education, 2003.
- 8 Zie bijvoorbeeld de bijdrage van Constanza, Rockström en Steffen in deze CDV-bundel.
- 9 CDA, *Program van Uitgangspunten*, 1980, artikel 46.
- 10 Zie voor een overzicht van de uitwerking van rentmeesterschap binnen het CDA: P. van Wijmen, 'Rentmeesterschap. Laat het ideaal meer doorklinken', in: Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Waardevast*. Den Haag: Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, 2011, pp. 43-55. Voor een kritische analyse van het gebruik van het begrip rentmeester(schap) in relatie tot het milieu en de natuur in de christelijke politieke tradities, zie J.J. Boersema, 'Sinds wanneer is de mens rentmeester?', in: *Christen Democratische Verkenningen* 1997, nr. 7/8, pp. 306-316.
- 11 CDA-commissie Hertaling Uitgangspunten ('commissie-Geel'), *Nieuwe woorden, nieuwe beelden*. Den Haag: CDA, 2012.
- 12 Zo wordt in het *Program van Uitgangspunten* van het CDA uit 1993 dit begrip behandeld in een paragraaf die getiteld is 'Milieu en rentmeesterschap'; zie verder Van Wijmen 2011.
- 13 CDA, *Program van Uitgangspunten*. Den Haag: CDA, 1993, artikel 55.
- 14 Maxime Verhagen, 'De missie van rentmeesterschap', in: Jan-Willem van den Braak, Wim Eikelboom en Hans Groen (red.), *Schepping & samenleving. Een duurzame relatie*. Doorn: Stichting Christelijk-Sociaal Congres, 2011, p. 22-32. Toespraak van Maxime Verhagen op het Christelijk-Sociaal Congres in 2011 in Doorn.
- 15 CDA 1993, p. 14: '[De overheid] zal haar financiën op orde moeten hebben.'
- 16 J. Schumpeter, *Capitalism, socialism, and democracy*. New York: HarperCollins, 1942.
- 17 Zie <http://www.kncv.nl/Uploads/2011/12/Chains-2011-kl2-presentatie-Lammertsma.pdf>.
- 18 L. Cotula, S. Vermeulen, R. Leonard en J. Keeley, *Land grab or development opportunity. Agricultural investment and international land deals in Africa*. Londen/Rome: IIED/FAO/IFAD, 2009.
- 19 P. Collier, *The plundered planet. How to reconcile prosperity with nature*. Londen: Allen Lane, 2010.